

NORMALIZACIÓN. AGORA OU NUNCA

XESÚS MANUEL LÓPEZ VALCÁRCCEL

Equipo de Lingua Galega.

Gabinete da Reforma Educativa

"Prohibíchedes o galego nas escolas para producir no espírito dos nosos rapaces un complexo de inferioridade, facéndolles creer que falar galego era falar mal e que falar castelán era falar ben. Espulsáchedes o galego das eirexas, facendo que os representantes de Cristo esplicaran o Evanxeo no idioma oficial, que o povo non falaba nin comprendía ben. Refugáchedes o galego ante os Tribunales de xusticia e chegáchedes a castellanizar bárbaramente as toponimias galegas. ¿E de qué vos valeu? Porque dispóis de máis de catro séculos de política asimilista, exercida con toda riqueza de astucias e violencias, o noso idioma está vivo. Sodes, pois, uns imperialistas fracasados".¹

Desde que Castelao escribiu esta célebre sentenza, a toponimia galeguizouse, o idioma estúdiase na escola e mesmo un sector da igrexa optou polo galego nos oficios litúrxicos. Sen embargo, a situación do idioma entrou nunha fase terminal, nun proceso de non retorno cara á normalización ou a desaparición. Tralas argumentacións detractoras que arreo escoitamos contra a lingua hai unha dilatada negación histórica, unha represión calculada que pretendeu, desde os Reis Católicos, esmazar as características nacionais de Galicia como pobo. Pero, en case cinco séculos, non conseguiu matar o idioma. A resistencia do galego é unha epopeia e indica unha clara vontade de permanencia, unha resistencia instintiva. Ora ben, este proceso de opresión e resistencia, esta dialéctica de ofensores e humildados chegou, arestora, a un punto crítico. Conforme se presenta a situación, e tendo en conta os diferentes factores que converxen na hora actual (especialmente o papel dos medios de comunicación), estamos, para ben ou para mal, no último acto.

Estase a decidir como non aconteceu nunca antes, a supervivencia do idioma e, con el, de Galicia. Hai amplísimos sectores da sociedade que non se identifican, aínda, coa restauración da lingua. E sen comprender a situación actual, e os sentimentos que interveñen

¹ Castelao, D., *Sempre en Galiza*, Ed. Akal, Madrid.

nela, máis alá de opcións políticas, non é posible avanzar na normalización.

1. Unha rápida ollada histórica

O sometemento político

O proceso de desvalorización do idioma é antigo. As súas causas mediatas hainas que buscar no acontecer histórico que se inicia coa imposición do castelán en Galicia a partir do século XV, imposición que por proceder do poder político-administrativo conlevou o establecemento dun correlato entre clase social e idioma que aínda subsiste. Cando na Idade Media foron esnaquizadas as partidas irmandiñas, desapareceu con elas a posibilidade histórica de que Galicia tivese unha clase burguesa de seu. A hoste irmandiña protagonizou a primeira revolta burguesa de Europa, moito antes do 1789. Foron os habitantes dos burgos e da pequena fidalguía quen se ergueron en armas contra a aristocracia. Foi polo tanto o primeiro intento histórico de arrebatarlle á nobreza o papel preponderante, pero fracasou. A política de represión que sucedeu á revolta é coñecida, e conlevou a desaparición en Galicia da burguesía como clase social, porque moi cedo foi esmagada, xusto cando agromaba nos sachos e nas fouces irmandiñas.

A aristocracia laica galega, mentres, mantivo desafortunadas alianzas políticas. E dentro delas, a máis catastrófica para os intereses de Galicia foi tomar partido pola Beltranexa. O clero galego e a nobreza castelá, sen embargo, non recoñeceron os dereitos sucesorios de dona Xohana, por non considerala filla de Henrique IV e defenderon as aspiracións da súa irmá, dona Isabel, "a católica", quen, como se sabe, foi a vencedora no litixio sucesorio. E xa no poder, se damos creto ó historiador Zurita, exerceu unha represión sen pausas para acabar cos que militaran no bando contrario e vencido. En definitiva, a unificación dos diferentes reinos supuxo para Galicia perder a posibilidade dun goberno de seu; trouxo tamén como resultado un consciente proceso de "desgaleguización" dirixido desde fóra e unha irreconciliable polarización entre as clases sociais. Por unha banda, o clero e a nobreza desleigada, allea á realidade nacional e social de Galicia, e, fronte a ela, ou mellor, debaixo, o pobo común, labrego e mariñeiro, que foi o depositario e transmisor do idioma. A ese proceso de desgaleguización contribuíu a creación de La Santa Hermandad,

corpo de seguridade foráneo, e o nomeamento de gobernador e administradores alleos, nun calculado proxecto de sometemento político.

O reloxo da historia parou para Galicia nese momento da Idade Media. O noso país quedou para sempre sen burguesía. E cando, no século XIX, esta clase social enriquecida substituíu á nobreza no seu papel histórico, cando o guerreiro encarnado polo aristócrata foi substituído polo comerciante burgués, apareceu a máquina e os obradoiros artesáns se converteron en fábricas e pasaron a producir en serie, na primeira revolución industrial, Galicia seguía ancorada no pasado. Frente ó que sucedeu en Cataluña, onde esta nova clase, economicamente poderosa, atopou na lingua do país, o catalán, o seu diferenciador de clase fronte a un proletariado alleo, en Galicia non se produciu ningún cambio e os correlatos lingüístico-sociais seguiron sendo os mesmos. Sustancialmente, aínda non se modificaron na actualidade. Cómpre ter en conta, ademais, nesta perspectiva histórica, que a invención do prelo pillou o noso idioma xa desposuído de poder político. A prensa, chegada a Galicia no ano 1483, contribuíu a espallar as obras en castelán, en prexuício do galego que non tiña polas razóns políticas sinaladas, nese momento, unha literatura de seu. A política lingüística seguida polos gobernos españois, sinaladamente pola dictadura, xeneralizou os comportamentos diglósicos e ratificou as asociacións negativas co galego e as positivas co castelán.

A igrexa galega, dependente

O sometemento político veu acompañado da dependencia eclesiástica. Non abundaba ós propósitos dos opresores impoñer en Galicia, polas armas, unha administración de xustiza en castelán, "sumariamente, de plano, sin escritura o figura de juicio", segundo unha cédula dos Reis Católicos, nin privar a Galicia de representación nas Cortes, nin executar a Pardo de Cela porque "los gallegos, por ser gente feroz, todavía no sosegaban", segundo apunta o P. Mariana, citado por Castelao². Era preciso someter a cultura de Galicia, que como é sabido desenvolvera na Idade Media formas propias, e exercera unha considerable influencia en toda a península. A mellor maneira de proceder a esta "doma", era someter a igrexa galega, porque a igrexa foi ó longo da historia a institución depositaria da cultura. Os prelados chegados de fóra, máis alá da dirección espiritual dos fieis, tiñan señorío temporal sobre as cidades, vilas e facendas, potestade

² Castelao, D., *Prosa galega do exilio*, Edición do Patronato da Cultura Galega, Montevideo.

que lles confería evidentemente poder político. A dicir de Murguía estes frades e monxes preocupábanse máis do terreal ca do divino. "En aquelas casas -di Murguía referíndose ós mosteiros-, asilo en outros tempos de la cultura gallega, pereció cuanto nos era propio. Tenían grandes bibliotecas y perdieron lo principal de ellas; se hablaba gallego hasta el punto de que todos sus documentos públicos se escribían en esta lengua, y se vio proscripta de unos claustros que habían sido, hasta entonces, los más genuinos representantes del genio de nuestro pueblo". "...a sus hijos no se les apartaba de los cargos por no merecerlos, sino por gallegos; porque nuestros monasterios venían a estar así entregados a los extraños y que nos trataban como tales..."³.

Na denuncia desta situación insisten os acordos da Xunta do Reino de Galicia do 1599 e do 1633 e as afirmacións de Feixoo e Sarmiento, que insisten tamén no negativo que foi abolir os prioratos en Galicia para pasar as súas rendas a Castela. A instrucción dos Reis Católicos cando no ano 1493 ordenan ó Gobernador de Galicia: "Procurareis la reformation de los monasterios del Reino de Galicia, y facultad para remover sus personas y poner otras en su sitio" provocou que en 426 anos ningún prior provincial fose galego.

Esta substitución sistemática, e calculada, de frades galegos por alleos na rectoría dos mosteiros contribuíu de maneira decisiva á estigmatización da lingua do país como rural e inculta, porque ese foi o ámbito ó que quedou arredada. Hai que ter en conta, ante todo, o papel da igrexa como foco de irradiación cultural respetado socialmente, respecto que estivo vixente ata hai ben pouco: aprender era, basicamente, aprender a doutrina.

En Galicia, os mosteiros desempeñaron unha función análoga á dos castelos en Castela, e a relixiosidade profunda do noso pobo non é allea a esta presenza. Co tempo, sen embargo, os intereses dos abades entraron en contradición co lexislado e apuxéronse, en parte, ós criterios segregadores de Castela.

A escola, instrumento do poder

O que se dixo para a igrexa serve para a escola, porque a institución relixiosa foi ata épocas ben recentes a que tivo ó seu cargo a educación. A aparición da escola laica, os mestres "do ferrado", a escola pública e as institucións privadas, ó proscribiren o galego da educación, contribuíron de xeito importante á creación de hábitos diglósicos. Xa Sarmiento polo ano 1770 criticaba o instruír os nenos galegos

³ Murguía, M., *Los Precursores*, Ed. La Voz de Galicia, A Coruña.

en castelán cando asegura que ("es bárbara crueldad y necesidad excusada...") ou que, en concreto, ensinar latín en Galicia a partir do castelán e tendo en conta a proximidade do noso idioma coa lingua de Roma é "barbara tiranía". Esta situación faise máis evidente na segunda metade do século XIX, cando o castelán pasa a ser identificado, definitivamente, polas clases acomodadas como lingua de cultura e, sobre todo, como lingua vehicular dos coñecementos adquiridos na escola. O conflito durmido durante catrocentos anos, esperta e distribúe, discriminatoriamente, os papeis. Curiosamente, así, a escola ó *ignorar* o galego, foi un dos instrumentos fundamentais, a partir de mediados do século pasado, da creación de comportamentos diglósicos.

O papel da escola como instrumento de desgaleguización, e como fonte de comportamentos diglósicos, está claro ó repasar a historia do maxisterio en Galicia. Desde a aparición dos mestres do ferrado ("individuos que tiñan manifestado a súa ineficacia noutras ocupacións ou que, dada a súa idade ou enfermidade, non servían xa para outra cousa")⁴ ata hai ben pouco, o idioma estivo arredado do ámbito escolar, pero non foi "inexistente", senón combatido desde as aulas. Tampouco as Sociedades de Instrucción, escolas subvencionadas polos emigrantes, que tiveron un destacadísimo papel na historia da ensinanza en Galicia, abolidas despois da Segunda República, malia seren maioritariamente de ideario liberal, non prestaron ningún tipo de atención á realidade lingüística galega. O ensino estatal posterior, de implantación progresiva, tamén combatiu a lingua propia do país, xa identificada como símbolo do atraso secular, como estigma de pobreza e incultura fronte á escola, templo de sabedoría, e ás materias curriculares en castelán.

Contra ese estado de cousas erguéronse, certamente, voces críticas (os Vilar Ponte, Risco, Xoán V. Viqueira e outros) que non foron, por falta de poder político, capaces de inverter, nin sequera de interferir, o proceso. Para atallalo, antes e agora, faise imprescindible a galeguización real dos ensinantes, á parte por suposto da imprescindible vontade política da administración.

⁴ De Gabriel, N., citado por Costa, A. en *Escolas e Mestres*, Consellería da Presidencia e Admon. pública. Servicio central de publicacións. Xunta de Galicia, Santiago.

2. A inestabilidade da situación actual

Recente aínda a última dictadura que a prohibiu, a situación actual da lingua caracterízase por unha *inestabilidade* na que converxen, entre outros, os seguintes factores:

O papel dos medios de comunicación

A asimilación, e a incorporación de novos falantes ó castelán, en Galicia, é recente. A escola xeraba conductas diglósicas, pero asimilaba só en parte, porque debido á metodoloxía didáctica, a lingua que se estudiaba na escola era, case exclusivamente, a lingua escrita; por suposto, o castelán. Pero a maioría do pobo, sen estudos, seguía a falar galego con enxebreza ó abandonar as aulas, situación vixente ata hai moi poucos anos. Foi a incorporación da radio, primeiro, e sobre todo, da televisión, a partir dos cincuenta, o que conlevou, dunha maneira interclasista, a asimilación, alimentada por séculos de postración e asoballamento. O impacto agrandou o abismo nas cidades e hai, nestas xeracións intermedias, persoas que non saben falar galego, obviamente por prexuízos sociais. O efecto máis salientable do impacto que produciron os novos medios de comunicación foi acelerar a substitución de palabras galegas por castelás, porque cabe pensar que o nivel de interferencia non chegaba antes ata o grao actual, toda vez que a substitución se produciu a partir da convicción de que o código da televisión é o correcto e o galego o malo. Non se observa, agora que dispoñemos de medios de comunicación en "galego", nin moito menos, unha inversión dese proceso. E agás formas esporádicas que timidamente apuntan (*vermello, adestrador*, etc.), estes medios non cumpren, nin moito menos, o papel que deberían. Cómpre engadir que a lingua que empregan é artificial, allea e ategada de graves incorreccións, pero ningún move unha palla.

O abandono da aldea

Na *inestabilidade* lingüística actual ten un papel importante a aparición, moi recente en Galicia, das cidades. A primeiros do s. XX só o 10% da poboación vivía en Galicia nas cidades, porcentaxe que non superaba o 15% a mediados de século. Sen embargo, a partir dos anos cincuenta prodúcese un éxodo masivo do campo á cidade, ó que se engade o feito de que os emigrantes retornados volven maioritariamente ós nucleos urbanos e, en menor medida, ó medio rural do que proceden. Nese tránsito o idioma sobreviviu inicialmente no ámbito

familiar, pero desapareceu dos usos sociais. Na actualidade a situación é confusa, e obsérvase por unha parte un abandono, pero tamén unha permanencia e mesmo unha ampliación, a través do mundo do traballo, do número de falantes. Trátase en todo caso dunha lingua moi estragada polas interferencias do castelán. Outro aspecto a considerar é o feito de que os nenos que asistían antes á escola da aldea, e vivían nos costumes e na lingua da comunidade rural, van agora ós Grupos Escolares, normalmente en vilas ou cidades. Como a escola reproduce a sociedade, e esta é diglósica, a escola de hoxe, curiosamente, non supón un avance na incorporación de novos falantes. A dominación lingüística, que asimilou ata agora só ás clases administrativas, acomodadas, nunha dirección vertical, aumentou fortemente a súa implantación horizontal e afecta cada vez máis a tódolos sectores da sociedade. Na actualidade, e debido ó éxodo do campo ás cidades, e sobre todo, ás agrupacións escolares, resulta cada día menos hilarante que no medio rural os pais lles falen castelán ós fillos.

A lingua, asignatura

Os escolares, nas cidades, non falan galego. E os que o fan aínda se enfrentan, nalgúns casos, á segregación e mesmo á burla dos compañeiros, porque aínda son moitos os prexuícios e a tolerancia cativa. O ambiente non favorece en absoluto a incorporación de novos falantes. O estudio da lingua céntrase ademais, con frecuencia, na escrita, e ignora as didácticas do oral, camiño polo que non se contribúe á instalación lingüística. En xeral, nunha práctica maioritaria, a didáctica da lingua é anticuada, pouco atractiva e gramaticalista.

É suficiente con dar unha volta polos arredores dun centro escolar dunha vila ou dunha cidade para comprobar, con arrepío, que ninguén fala galego. Nin aqueles alumnos que proceden do medio rural. Os escolares relacionan a lingua co Día das Letras Galegas e, moitas veces, nin co profesor de galego porque con demasiada frecuencia fala galego, con dificultade, nas clases e castelán fóra. A evidencia é que as institucións educativas non cambian en absoluto as resistencias e os prexuícios cos que chegan os alumnos á escola; antes ben, reproducen esas resistencias e contribúen ó seu afianzamento. A isto hai que engadir a actitude irresponsable, e por veces abertamente hostil, dalgúns profesores que ora suspenden ás mancheas, o que non deixa de ser patético á vista dos métodos didácticos, ora, peor aínda, dan aprobado xeral, obviamente para arredar de si calquera problema.

O emprego ritual do idioma

Paralelamente, non hai acto solemne no que non se bote man do galego e persoas que nunca o falan, aceptan o seu uso público con litúrxica naturalidade. Foi moi importante a este respecto a legalidade que obriga ós cargos públicos á potenciación do idioma. Ora ben, este uso litúrxico, non está tampouco libre de perigos. Propicia unha *diglosia invertida* e circunscribe o papel da lingua de Galicia a unha función iniciática e inaccesible. Á parte, nas propostas normativizadoras púxose moito énfase en mudar palabras que doadamente son aceptables en galego, mentres que se desasiste o uso de verbas patrimoniais, vivas na lingua, cando non se fan traducións alarmantes do tipo "xungla", "xauría", onde hai solucións propias, ou do portugués, ou cabe recorrer, sen máis, á perífrase. Algúns poetas súmanse a esta confusión empregando palabras raras, que en realidade ningún falante escoitou nunca. Son, cando non inventadas, pezas arqueolóxicas que só moi contadas veces teñen unha xustificación estilística.

Estamos perante unha lingua de cerimonia, invertendo perigosamente os usos. O galego por este camiño vai ser a lingua dos deuses (políticos, literatos, homenaxes) e o castelán a lingua do pobo. A desaparición está anunciada.

Un proceso sustitutorio

Esa substitución léxica, que esixe un estudio en profundidade, é un dos máis grandes perigos cos que se enfrenta a lingua. Hai un número alto de falantes que aínda empregando o idioma, chegados a determinadas expresións ou palabras, por temor e prexuício, substitúen a palabra patrimonial pola que consideran equivalente en castelán. O cambio nos medios de produción no rural, a substitución dos aveños devanceiros por motocultores e a modernización, en xeral, do traballo labrego, conleva canda os avances técnicos, a substitución das palabras galegas polas castelás, substitución dobremente grave porque acontece nas fontes históricas, e ricaces, da lingua. Cousa semellante acontece nas vilas da beiramar.

A lingua viva patrimonial nace dun torgo labrego e mariñeiro, ninguén o ignora. E tampouco ninguén debería ignorar que esto acontece con tódalas linguas.

Só hai dúas posibilidades para a incorporación de novas palabras. Recorrer ás fontes etimolóxicas (latín e grego) ou trasladar a forma vulgar a unha acepción culta. En galego non se intentou esta segunda possibilidade con suficiente claridade e rigor, malia se teren feito

léxicos e esforzos de indubidable proveito. Cómpre ter en conta que sen contar cos medios de comunicación, a presión social contraria fai moi difícil a restauración consciente. ¿Probaron a dicirlles ós interlocutores castelán falantes, en segundo que contextos, palabras galegas comúns que ninguén di e todos escribimos como *funil, fiestra, estrada*, e outras tendentes a desaparecer como *ducia, culler, garabullo*, etc.? Deuse nesta última dirección un paso, tamén, cara ó último acto.

A inestabilidade actual

Tanto Ferguson como Fishman ó se referir á diglosia observan que se trata dunha situación relativamente estable. Esa estabilidade, en dilatados períodos de tempo, permite a convivencia das dúas variedades da lingua (Ferguson) ou das dúas linguas (Fishman) con usos claros na sociedade, dándose *complementariedade funcional* entre elas. En Galicia, os usos lingüísticos eran claramente diglósicos, e polo tanto estables. Había neles -e aínda hai- un componente psicolóxico sobre o que converxían diferentes aspectos históricos, políticos, sociais, etc., pero a situación era de relativa estabilidade.

Sen embargo, esa "pacífica situación" tronzouna a instalación do galego no ensino, a militancia nacionalista, a recuperación consciente da lingua etc. que veu crebar a estabilidade diglósica, orientada á morte doce, e introduciu novos elementos no proceso. A situación nunca volverá ser a mesma. A partir desa ruptura só cabe a *desaparición* ou a *normalización*. A convivencia diglósica deixou de ser posible.

As expectativas, arestora, son incertas. Hai na situación actual elementos que apuntan á morte doce, especialmente unha certa convicción social, nunca explícita, que desde moi fondo parece estar vencida da extinción, porque o certo é que non se deixou de considerar o galego un atranco para o ascenso social. E aínda un signo externo de patanería e/ou de extremismo político e, desde logo, non se incorporou ás necesidades expresivas dos adolescentes.

O proceso de substitución do galego polo castelán non só é real, senón que está nunha fase na que o galego é aceptado como un mal *transitorio* co que hai que convivir, pero que máis pronto ou máis tarde acabará por se arranxar. É importante reparar tamén, sen embargo, en que a resistencia, e os prexuícios, cederon parcialmente, pero de maneira apreciable, en amplos sectores nos que se ben se rexistra un baixo índice de uso, a hostilidade deu paso ó escepticismo. A análise desa belixerancia, e das súas características, é un factor importante a considerar. Salientemos de pasada que en moitos casos non se trata dunha disposición favorable, senón, con frecuencia, dunha inhibición

(aceptación pasiva) que busca evitar o conflito. Aceptan que se fale galego, "por suposto", pero non o falan. En realidade, este sector pasivo é transixente sobre todo cos galego falantes de vello (persoas do rural, de idade, etc.), pero rexeita a normalización consciente, o que non deixa dúbidas sobre as súas íntimas conviccións: *o galego é un problema transitorio*.

A ruptura da estabilidade diglósica explica, polo tanto, que en determinados sectores hoxe en día haxa máis belixerancia contra a lingua da que houbo en épocas pasadas. O autonoxo aparece disfrazado de tolerancia, pero a nada que se afonda saen coma feras os complexos, cultivados na ignorancia, en atávicos temores e nun desprezo de séculos.

3. Normalización: penúltima fase

Unha ollada rápida a outras situacións de linguas en contacto axuda a comprender a *inestabilidade* actual e a buscar solucións. O árabe coránico ten un carácter ritual fronte ó árabe común, que é o único que se fala e se escribe. En Grecia o *idioma puro*, a lingua da elite e da intelectualidade cedeu no 1976 a oficialidade ó *demótico*, a lingua do pobo. A controversia entre o idioma do pobo e a lingua "clásica", imposta no 1821 como idioma oficial durou decenios. Ata a caída da "dictadura dos coroneis" a lingua "arcaizante", ritual, foi o idioma oficial, administrativo e universitario, servindo como instrumento de selección, e discriminación, ó servizo das clases privilexiadas, en prexuício dos que só coñecían a lingua popular. Durante a dictadura, redactar un exame en *dimotiki* ou omitir certos acentos estaba considerado un acto subversivo. As analoxías son demasiado evidentes.

Ollando a historia observamos, en definitiva, que en canto unha lingua se ritualiza, se sacraliza e se converte na "lingua dos deuses" ou dos "pais da patria", a desaparición está anunciada. Se estendemos a ollada ás linguas vivas en contacto obsérvase que cada situación é diferente. En Noruega, máis alá do que di a administración, é só parcialmente certo que o idioma estea *totalmente* restaurado. Hai sectores que aínda falan sueco e a poboación, novos e vellos, ten como segunda lingua o inglés. Noruega é, sen embargo, un exemplo de tolerancia coas linguas, como o evidencia o respecto pola lingua vernácula das Illas Feroe, nas que ten soberanía. O caso do finés aparece tamén vencellado, con claridade, á independencia política do país. A situación do francés no Canadá, obviamente, tamén é diferente. Diferente ta-

mén, entre outros, o caso de Bélxica, onde hai tres comunidades lingüísticas territorialmente diferenciadas. O modelo que parece, polo seu equilibrio, máis axeitado para aplicar no Estado español é o dos cantóns suízos ou o dalgunhas repúblicas da URSS nas que a lingua da república é *sempre* a primeira lingua e o ruso é empregado como *lingua de relación estatal*.

En resumo, a comparación con outras linguas salienta o feito de que a normalización de cada unha depende do seu propio contexto social e político. Sen un grao de soberanía parece imposible culminar, felizmente, ese proceso. No caso das linguas presentes en Galicia non se dá a concorrencia libre, territorialmente definida, de dous pobos, senón a imposición da lingua dun pobo sobre o outro.

Todo o anterior leva a pensar na necesidade de deseñar, adaptado ás nosas características, *un modelo propio* que teña en conta, entre outros, os seguintes aspectos:

Diagnóstico real. A partir do marco político actual, para facer unha planificación correcta, axeitada e non retórica da política lingüística, cómpre estimar antes as deficiencias reais. Parece moi oportuno analizar aquí, con vistas á posterior planificación, ós preconceptos, os mecanismos de defensa psicolóxica, os prexuízos nos que, aínda, seguen instalados amplos sectores da sociedade. Hai que estudar aspectos como a presión contextual no emprego das linguas, o condicionamento do ambiente na interlocución, estudiando a casuística e facendo un estudio da orixe das resistencias.

Planificación. É necesaria, feitos eses estudos, unha planificación con prazos razoables, na que se aborden con eficacia os problemas. Antes de nada, hai que aclarar o confuso embarallamento mental que caracteriza as reservas dalgunhas persoas. Esa planificación, a partir do estudio previo, ten que ser centralizada, de maneira que se sumen os esforzos, feita sobre a observación permanente da realidade e conxunta. Hai que facer un estudio dos recursos cos que se contan, facer un plan zonificado con equipos por zonas, plans concretos de actuación por sectores, crear un aparato normalizador con servizos de tradución de fax para as empresas, subvencións á publicidade, etc. etc.

Avaliación. Esa planificación, se está ben feita, ten que contemplar a avaliación do proceso. Este aspecto, evidentemente esencial, estivo ausente ata agora. E xa van anos de "aplicación" da lei. Entre outras características a avaliación do proceso ten que ser:

-*permanente.* De xeito que permita unha continuada reflexión sobre todos os elementos que interveñen no proceso normalizador.

-*sumativa*. O proceso ten que ser paulatino e a avaliación que sobre el se faga, tamén. Parece especialmente importante aproveitar a información que se tira dos erros.

-*global*. A avaliación é, despois do diñeiro, seguramente, o aspecto máis importante do proceso de normalización. Feita con profundidade ha de se converter no instrumento que con máis claridade sinale o camiño a seguir. Para que eso sexa así a avaliación ten que ser unha *ampla reflexión sobre todos os aspectos do proceso*. Nesa reflexión xoga un papel de especial relevancia o control de *técnicas sociométricas* que permitan medir o avance por sectores, e mesmo o grao de cohesión dos diferentes elementos xulgados.

-*fiable*. Tendo en conta que a finalidade é sempre a mesma: a competencia comunicativa en lingua galega, sobre todo oral, pero tamén escrita, a avaliación que se deseña para o proceso ten que dicir, antes de nada e por riba de todo, a verdade da situación.

Hai aínda sectores apreciáveis da poboación que identifican o emprego do idioma e, particularmente, a súa promoción e defensa con determinadas opcións políticas que, lexitimamente, asumiron a súa defensa. Cara ó proceso de normalización é preferible, sen embargo, a non adscrición da defensa da lingua a opcións concretas. Pódese engadir, mesmo, que é preferible interesar no proceso a sectores que ata agora non o estiveron. A diglosia é unha forma de resistencia, porque se acompaña de especialización no uso. A supervivencia histórica do idioma confirma esta afirmación. Agora ben, ese "equilibrio" desaparece cando se entra nunha dinámica substitutoria como á que asistimos en Galicia.